

מלאכי פרק ג - הפטרת שבת הגדול

מים ראשונים: פרק זה לא רק חותם את ספר מלאכי ואת תרי עשר, אלא גם את ספרי הנביאים כולם, את הנ"ן של התנ"ך. פסקה נבואה מישראל והשרביט עובר לחכמה ולתורה. "זכרו תורת משה עבדי" - אומר הנביא בסוף הפרק. "והוא סוף הנביאים ובעבור זה הזהיר זכרו תורת משה עבדי כי במותו נפסקה הנבואה מישראל" (אבן עזרא על פסוק א).¹ אבל לפני שהוא מסיים ונפרד, מביטח הנביא שעוד עתידה הנבואה לחזור ויחד איתה גם תבוא הגאולה השלימה. ואולי לכן נבחר דווקא פרק זה להפטרות שבת הגדול - "בניסן נגאלו ובניסן עתידים ליגאל" (ראש השנה יא ע"א).

וְעָרְבָה לָהּ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם כִּימֵי עוֹלָם וְכַשְׁנִים קְדָמֵינוּ:

רבי אבא בר כהנא אמר: משל למלך שהיו לו שני מגירסין [טבחים]. בישל לו האחד תבשיל ואכלו והיה עָרְב לו. ועשה השני תבשיל ואכלו וְעָרְב לו. ואין אנו יודעים איזה מהם עָרְב לו יותר. אלא ממה שהוא מצווה את השני ואומר לו: "כתבשיל הזה תעשה לי", אנו יודעים שהשני ערב לו יותר. כך הקריב נח קרבן והיה ערב להקב"ה, שנאמר: "וירח ה' את ריח הניחוח" (בראשית ח כא). הקריבו ישראל והיה ערב להקב"ה.² ואין אנו יודעים אי מהם ערב לו יותר. אלא במה שהוא מצווה את ישראל ואומר להם: "ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי במועדו" (במדבר כח ב), אנו יודעים ששל ישראל הוא ערב לו יותר. זהו שכתוב: "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות". כימי עולם - כימי משה, וכשנים קדמוניות - כימי שלמה. רבי אומר כימי עולם - כימי נח, וכשנים קדמוניות - כימי הבל, שלא הייתה עבודת כוכבים בימיו. (ויקרא רבה פרשה ז).³

הִיִּקְבַע אֲדָם אֱלֹהִים כִּי אַתֶּם קִבְּעִים אֹתִי וְאַמְרַתֶּם בְּמֶה קִבְּעֵנוּךְ הַמַּעֲשֶׂר וְהַתְּרוּמָה:

"אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי" (תהלים נז ג). אמר ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי: בשלושה מקומות הסכים הקב"ה עם בית דין של מטה ... ואלו הן: מעשרות, ושאלת שלום בשם, ומקרא מגילה. מעשרות מניין? דתנן לא גלו ישראל עד שבטלו המעשרות ... וכיון שחזרו בימי עזרא קיימו אותן מעצמן ... ואומר: "ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה" (נחמיה י א) - מהו ובכל זאת? אלא בין שאנו גולין, ובין שאין אנו גולין, מקיימין אנו מצות מעשרות. ומניין שהסכים הקב"ה עמהם? שנאמר: "ועל החתום" (נחמיה שם י"ז). על החתומים אינו אומר, אלא "על החתום". וכן הוא אומר על ידי מלאכי הנביא: "היקבע אדם אלהים [וגו'] ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה" (מלאכי ג ח). (מדרש תהלים (שוחר טוב; בובר) מזמור נז).⁴

הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ... ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות ...

אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דריש לקיש, אמר ליה: אמר ליה: אימא לי פסוקיך! - אמר ליה: "עשר תעשר" ... עשר בשביל שתתעשר. אמר ליה: מנא לך? אמר ליה: זיל נסי. אמר ליה: ומי שרי לנסוייה לקב"ה? והכתוב: "לא תנסו את ה' א-להיכם!" (דברים ו טז). אמר ליה: הכי אמר רבי הושעיא: חוץ מזו, שנאמר: "הביאו את כל המעשר אל

¹ על נושא זה הרחבנו בדברינו [זכרו תורת משה עבדי](#) בשבת זו.

² נראה שחסר ההמשך, חסר: שנאמר. איפה הפסוק שיהווה משקל נגד לפסוק מספר בראשית על נח ויראה שגם קרבנות בני ישראל ערבים. כנראה שהכוונה לפסוק ממלאכי עצמו שמופיע בהמשך: "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים וכו'", פסוק שמרמז שהיה בעבר רגע עָרְב וכמותו יהיה בעתיד.

³ מדרש זה לקוח מפרשתנו, פרשת צו, שהיא ברוב שנים (שנים שאינן מעוברות) מתלכדת עם שבת הגדול, ראו אורח חיים סימן תכח: "פקדו ופסחו ולמעוברת סגרו ופסחו מנו ועורו צומו וצלו קומו ותקעו" (חידה לשולחן שבת לדור הצעיר לפענח משפט זה). המדרש משווה את "ריח ניחוח" של קרבנות ישראל (קרבן תמיד שבפרשת פנחס) מול "ריח ניחוח" הראשון שבתורה אצל נח לאחר המבול. זה של נח היה חד פעמי ואילו של ישראל היה ציווי לדורות - פעמיים בכל יום. ראו דברינו [עולת תמיך](#) בפרשת תצוה. אבל אין העניין פשוט כלל ועיקר. שהרי הנביא (מלאכי) עומד בבית שני ואומר עוד עתידה מנחת יהודה להיות עריבה כשנים קדמוניות (זו של ימי לא הייתה כנראה לגמרי עריבה, בית שני לא היה כמו בית ראשון, יומא ט ע"א, ירושלמי מכות ב ו). ומה הן אותן השנים הקדמוניות? לפי גישתו האוניברסלית של רבי (בניגוד לגישה הלאומית של ר' אבא בר כהנא) אלה ימי נח וימי הבל. אז איפה הוא ריח הניחוח הערב יותר? ראו בראשית סוף פרק ח ותחילת פרק ט.

⁴ בהמשך באה דרשתו של ר' שמואל בר רב יצחק שהופכת את משמעות הפסוק: "אמר להם הקב"ה בנוהג שבעולם הרב גזור על התלמיד והוא עושה, שמא התלמיד גזור על הרב והוא מקיים, ואתם זורתם עלי בשביל המעשרות, וגמרתו עמכם, ואחר כך חזרתם בכם וקבעתם אותי ובטלתם אותן, שנאמר היקבע אדם אלהים". שם המילה קב"ע משמשת במובן של לגזול (כך גם בראש השנה כו ע"ב). וכך גם במדרש הסמוך שנראה להלן. אבל כאן, מודגשת מסירות הנפש של שבי ציון בתחילת בית שני שלמרות שהיו פטורים מרוב מצוות התלויות בקרקע משום "שאיין רוב יושביה עליה" והשבטים מעורבבים, בכל זאת קבלו עליהם. קביעת הקב"ה לטוב או למוטב מסמלת ביותר את הלך הרוח ומצבם החומרי הקשה של שבי ציון. וכבר הקדשנו דף מיוחד בשם [ימי עולם ושנים קדמוניות](#) לנושא נכבד זה.

בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די". מאי עד בלי די? אמר רמי בר חמא אמר רב: עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. (גמרא תענית ט ע"א).⁵

א"ר יהושע בן לוי: שלושה דברים עשו בית דין של מטה והסכימו בית דין של מעלה על ידם: מקרא מגילה, ושאלת שלום [בשם], והבאת מעשר ... מקרא מגילה - "קיימו וקבלו היהודים" ... שאלת שלום [בשם] - "והנה בועז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה' " (רות ב ד) ... הבאת מעשר - "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די". (גמרא מכות כג ע"ב).⁷

אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ...

מה עשו מרדכי ואסתר? כתבו אגרות ושלחו לכל בני הגולה ואמרו להם: מקבלים [אתם] עליכם להיות עושים שני הימים האלה? שלחו ואמרו, לא דיינו צרותינו של המן, ואתם מטריחים עלינו לעשות את שני הימים האלה ... ר' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן: שמונים וחמישה זקנים וכמה נביאים היו מצטערים על הדבר הזה: "אלה המצות אשר צוה ה' את משה" (ויקרא כז לד) אלה - אין להוסיף ואין לגרוע. אין נביא עוד עתיד לחדש דבר מעתה, ומרדכי ואסתר מבקשים לחדש עלינו דבר אחד חדש!⁸ עד שהאיר הקב"ה את עיניהם, ומצאו אותה כתובה בתורה, נביאים, ובכתובים: בתורה: "כתוב זאת זכרון בספר" (שמות יז יד), נביאים: "אז נדברו יראי ה' ... וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו", ובכתובים: "ומאמר אסתר קיים את דברי הפורים האלה ונכתב בספר" (רות רבה פרשה ד סימן ז).⁹

ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי: לשעבר היה אדם עושה מצוה והנביאים כותבים. עכשיו שאין נביאים מי כותב אותה? אליהו ומלך המשיח והקב"ה חותם על ידיהם, שכתוב: "אז נדברו יראי ה' ... ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו". תני בשם ר' יהושע: יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית. שכן רות אומרת לנעמי: "שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז". "אשר עשה עמי" - אין כתוב, אלא "אשר עשיתי עמו". אמרה לה הרבה פעולות וטובות פעלתי עימו היום בשביל פרוסה שנתן לי (ויקרא רבה פרשה לד).¹⁰

⁵ ובמדרש תנחומא (בובר) הוספה לפרשת ראה סימן א: "אמר רבי אבא בר כהנא: קשה של מעשרות. בכל התורה, כתיב: לא תנסו את ה' א-להיכם ובמעשרות כתיב: הביאו את כל המעשר ... ובחנוני נא בזאת. ומי בחן המעשרות? - דורו של חזקיהו". ובגמרא שבת לב ע"ב על פסוק זה נמצאת האמרה הקצרה והפשוטה: "ואם נותנים - מתברכים". מותר לנסות את הקב"ה בנתינת מעשר, בצדקה ובעשיית חסד. זוהי פעולה שודאי תגשים את עצמה. אם כולם יתנו - כולם יקבלו. ובאשר לסיפור עצמו של הדו-שיח של ר' יוחנן עם אחיינו הצעיר בנו של ריש לקיש שנפטר אחרי העימות הגדול ביניהם (בבא מציעא פד ע"א), ראו בגמרא מכות שם דו-שיח נוסף על הפסוק במשלי יט ג: "אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו" שר' יוחנן נוזף בבנו של ריש לקיש עד שבאה אמו ומושתת אותו משם שמה יפגע בו כמו שפגע בריש לקיש אביו (בדברינו ר' יוחנן קפדן היה). ובאשר לאיסור העמדת הקב"ה בניסיון, ראו דברינו [לא תנסו](#) בפרשת ואתחנן.

⁶ ראו דברינו [מצוות והלכות במגילה](#).

⁷ ראו רש"י שם וכן בשטיינזלץ ("ב"עיונים") שהביא את כל שיטות הראשונים השונות המסבירות מהו הבאת המעשר אל האוצר. כללו של דבר, חז"ל (בדורו של חזקיהו וכן בתקנות עזרא שקנס את הלויים) הכניסו שינויים ותוספות בדיני המעשר המקוריים שבתורה, הן בצד הנתינה (איסוף מרכזי במקום נתינה פרטית מקומית לפי ראות עיניו של כל אחד) והן בצד החלוקה (מי זכאי ומי אינו זכאי לקבל מעשרות). ועל תקנה ושינוי זה מדין תורה אומר הנביא "ובחנוני נא בזאת" ומותר כביכול לנסות את הקב"ה ולהעמיד את ברכתו החוזרת במבחן! אפשר שזה גם מבחן גדול של מדינת הרווחה בימינו ושל השקפת ההלכה על נתינת מעשרות שנופלת כולה (כמו גם מצוות שמיטה) על המגזר החקלאי בלבד

⁸ ובמקבילה בירושלמי מסכת מגילה פרק א עמוד ע (שהיא כנראה המקור) הנוסח כך: "כך אמר לנו משה: אין נביא אחר עתיד לחדש לכם דבר מעתה". זו טענה מרכזית של חז"ל נגד המינים (הנצרות). אבל, כפי שנראה בהמשך, לא במחיר קיפאון היצירה המתחדשת. "ויאמר א-להים נעשה אדם וגו'. אמר [משה לקב"ה]: ריבונו של עולם, מה אתה נותן פתחון פה למינים? אמר לו: כתוב, והרוצה לטעות - יטעה" (בראשית רבה פרשה ח סימן ח).

⁹ אם בחלק הראשון של המדרש יכולנו לחשוב שמדובר ברצון לא להרגיז את השכנים הגויים ולא להוסיף עוד ימי מועד ללוח העברי העמוס, בא החלק השני ומביע התנגדות ברורה להרחבת ספרי המקרא. הפלא במדרש הוא הסימות "ובכתובים" שמביאה ראיה לכך שמותר להוסיף ספרים, כמו מגילת אסתר, ממגילת אסתר עצמה. הרי זה לופ לוגי. הכתובים נותנים הרשאה לעצמם! או אולי הכוונה לדורות הבאים שהמשיכו הלאה והכתובים כבר היו סמכות בפני עצמה. וכבר הארכנו במדרש זה בדברינו [שמונים וחמישה זקנים היו מצטערים על הדבר הזה](#) בפורים והראינו שסמיכות פורים וסוף הנבואה, איננה מקרית.

¹⁰ "יותר ממה שבעל הבית (הקב"ה) עושה עם העני (בני האדם, יראי ה'), העני עושה עם בעל הבית". האינטראקציה המתמדת בין שמים וארץ, בין הקב"ה לאנוש: "מתחילת ברייתו של עולם נתאוהו הקב"ה לעשות לו שותפות בתחוננים" (בראשית רבה ג ט). ומאיה לוקח הדרשן את המקור לכך? ממגילת רות! מן הכתובים! הרי לך שסוף ספרי הנביאים אינו סוף היצירה והכתיבה האנושית. ומי חותם/מאשר זאת? הקב"ה. זו אותה מגילת רות שלמרות ש"כולה חסד", לומדים ממנה הלכות חשובות שאין להן מקור אחר, כגון: שאלת שלום בשם (ראו הגמרא במכות כג לעיל) וקניין סודר. וכבר הרחבנו במוטיב זה בדברינו [ארבע שיטות של חסד](#) במגילת רות. ראו גם דברינו [מצוות צדקה](#) בפרשת בהר וכן [גלגל חוזר הוא בעולם](#) בפרשת ראה.

זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חוקים ומשפטים.

"זכרו תורת משה עבדי" 11 ... "ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים ... " (קהלת יב יב). אמר הקב"ה: כ"ד ספרים כתבתי לך היזהר ואל תוסף עליהם. ... כל מי שקורא פסוק שאינו מכ"ד ספרים כאילו קורא בספרים החיצונים הוי: "היזהר עשות ספרים הרבה" - שכל העושה כן, אין לו חלק לעולם הבא. (במדבר רבה פרשה יד). 12

הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא ... והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם. 13

"אמר רבי יהושע מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבן הלכה למשה מסיני שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב. אלא, לרחק המקורבין בזרוע ולקרב המרוחקין בזרוע ... רבי יהודה אומר לקרב [המרוחקין בזרוע] אבל לא לרחק [המקורבין בזרוע]. רבי שמעון אומר להשוות המחלוקת. 14 וחכמים אומרים: לא לרחק ולא לקרב, אלא לעשות שלום בעולם. שנאמר: "הנני שולח לכם את אליה הנביא ... והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם" (משנה סוף מסכת עדויות).

שבת שלום וגאולה

מחלקי המים

11 הביטוי "תורת משה" מופיע בתנ"ך ארבע עשר פעמים: שבע בנביאים ושבע בכתובים. בתורה עצמה מופיעים ביטויים כמו: "התורה אשר שם משה" או "תורה ציוה לנו משה", אבל לא "תורת משה".

12 מדרש זה מציג את התיזה של איסור כתיבה נוספת, בצורה הברורה ביותר. אבל גם הוא מודה בעקיפין שהיצירה לא יכולה להיעצר. נכון שזה מדרש שנאמר (ונכתב) לאחר חתימת עשרים וארבעה ספרי התנ"ך, אבל מיניה וביה הוא מסכים שיש תמיד התחדשות. כי הוא דורש את הפסוק "זכרו תורת משה" מספר מלאכי אשר שייך לחטיבת ספרי הנביאים, ומסתייע בפסוק מהכתובים, מקהלת: "יותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה". אז קהלת עצמו והכתובים כולם שנתווספו לאחר מלאכי, גם הם בגדר "תורת משה"! וגם מדרש זה וגם כל אלה שיבואו אחריו ... הכל תורת משה. "ככל הדברים - מקרא משנה תלמוד ואגדה אפילו מה שתלמיד וותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה בסיני" (ירושלמי פאה ב ז). וכבר זכינו להרחיב ולהקדיש דף מיוחד לנושא [זכרו תורת משה](#) בשבת זו.

13 הביטוי "הנה אנכי שולח" מופיע בכל התנ"ך פעמיים. פעם כאן ופעם בספר שמות בסוף פרשת משפטים: "הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך..." (כג' כ'). שם אגב, נחלקו המפרשים אם מדובר לאחר חטא העגל והוא מלאך שבפרשת כי תשא (פרק ל' פסוק ב') והוא עונש והסתר פנים (שיטת רש"י), או שמדובר לפני חטא העגל ושליחות המלאך היא השגחת ה' הטובה וקיום הבטחתו לאבות: "המלאך הגואל אותי מכל רע" (שיטת רמב"ן). מעניין איך יפרשו רש"י ורמב"ן את הפסוק: "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא" שכאן. עכ"פ האסוציאציה הלשונית שמכל הנביאים מלאכי הוא שיוצר את ההקבלה ל"הנה אנכי שולח מלאך לפניך" של פרשת משפטים היא מעניינת ומבקשת "דרשני ולמדני". ראו דברינו [הנה אנכי שולח מלאך לפניך](#) בפרשת משפטים. 14 לפתור מחלוקת החכמים שלא הוכרעו: תיק"ו - תשבי יתרץ קושיות ואבעיות. כגון כוס חמישי של ליל הסדר - "כוסו של אליהו" הבא עלינו לטובה. ראו דברינו [כוס החמישי והבאתי בפסח](#).